

УДК 336.228:330.3

JEL H22, E62

БУРКИНСЬКИЙ Б.В.

академік НАН України, д-р екон. наук, професор
директор

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Frantsuzkyi boulevard, 29, м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: oss_iprei@ukr.net

Orcid.org/0000-0001-9303-0898

ЛАЙКО О.І.

д-р екон. наук, с.н.с.

заст.зав.відділу.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ

Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: alexlayko@gmail.com

Orcid.org/0000-0001-7082-0862

ТАЛПА В.П.

аспірант відділу міжрегіонального економічного розвитку Українського Причорномор'я

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ

Французький б-р, 29 м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: talpascience@gmail.com

Orcid.org/0000-0003-3003-9005

ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ

Актуальність. Актуальність проблеми застосування податкових інструментів стимулювання інвестиційної діяльності та створення сприятливого інвестиційного клімату сьогодні зростає через необхідність додаткових ресурсів, що залучаються для соціально-економічного розвитку України, а також через прогрес адміністративної реформи, що створює нові можливості для використання податків як інструментів стимулювання інвестиційного розвитку.

Мета та завдання. Метою статті є обґрунтування доцільності дослідження податкових інструментів стимулювання інвестиційного розвитку, виявлення дієвих та ефективних механізмів залучення інвестиційних коштів для розвитку української економіки, на основі врахування світового досвіду.

Результати. У статті розглядаються питання щодо використання податкових інструментів для провадження конкурентної інвестиційної політики на регіональному, субрегіональному, національному рівнях, покращення інвестиційного клімату регіону, поєднаних в механізм через генеральну концептуальну ідею – забезпечення сприятливих умов ведення економічної діяльності шляхом застосування преференційних непрямих інструментів, які не створюють диференціації між територіями та суб'єктами господарювання, однак сприяють відтворенню капіталу суб'єктів господарювання. Розглянуто європейську модель податкового стимулювання іноземних інвестицій стосовно України та Причорномор'я і визначено основні фактори, які стали причиною недостатньої функціональної значущості податкових інструментів стимулювання інвестиційного розвитку для забезпечення активізації капіталовкладень, американську модель податкового регулювання іноземного інвестування, а також азіатську модель податкового регулювання іноземного інвестування. Запропоновано механізм поєднання регуляторних інструментів в єдину сукупність, що включає в себе заходи податкової преференційної підтримки, організаційного, гарантійного супроводження реалізації інвестиційних проектів на території Українського Причорномор'я, шляхи підвищення ступеню забезпеченості місцевих бюджетів власними доходами, запровадити можливість визначення і застосування ставок податків органами місцевого самоврядування в межах, встановлених Податковим кодексом України.

Висновки. Стратегічні напрямки стимулювання ділової активності на національному і регіональному рівнях є суттєвими, але для цього потрібне відповідне інституціональне забезпечення, а саме - відповідні зміни до статей Податкового кодексу України. Перспективи майбутніх досліджень у сфері регулювання інвестиційної діяльності пов'язані з формуванням інституціонального середовища для реалізації регуляторної функції податків, обґрунтуванням інвестиційно-ефективної структури податкової системи.

Ключові слова: інвестиційно-орієнтоване оподаткування, податкові інструменти, податкова система, інвестиційний розвиток, інвестиції.

BURKINSKYI B.V.

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Dr. Econ. Sciences, Professor

director

Institute of market problems and economic&ecological researches

of the National Academy of Sciences of Ukraine, Frantsuzkyi boulevard, 29, Odessa, 65044

E-mail: oss_iprei@ukr.net

Orcid.org/0000-0001-9303-0898

LAIKO O.I.

Dr. Econ. Sciences, senior researcher

deputy head of department

Institute of market problems and economic&ecological researches

of the National Academy of Sciences of Ukraine, Frantsuzkyi boulevard, 29, Odessa, 65044

E-mail: alexlayko@gmail.com

Orcid.org/0000-0001-7082-0862

TALPA V.P.

postgraduate student of the Department of Interregional Economic Development

of the Ukrainian Black Sea Region

Institute of market problems and economic&ecological researches

of the National Academy of Sciences of Ukraine, Frantsuzkyi boulevard, 29, Odessa, 65044

E-mail: talpascience@gmail.com

Orcid.org/0000-0003-3003-9005

TAX INSTRUMENTS OF INVESTMENT DEVELOPMENT STIMULATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL REALITIES

Topicality. *The urgency of the problem of tax instruments using in the role of means for stimulation of investment activity and of means for creating of a favorable investment climate nowadays grows due to the need for additional resources that are to be involved in the socio-economic development of Ukraine, as well as through the progress of administrative reform, which creates new opportunities for the use of taxes as tools for the stimulating of investment development.*

Aim and tasks. *The purpose of the article is to substantiate the expediency of studying tax instruments as means for the stimulating of investment development, identifying of active and effective mechanisms for the attracting of investment funds for the development of the Ukrainian economy, taking into account international experience.*

Research results. *The article thematically dedicated to the use of tax instruments for maintain of competitive investment policies at the regional, sub-regional, national levels, improving the investment climate in the region. The instruments are integrated into the mechanism with help of general conceptual idea - the ensuring of favorable conditions for the conducting of economic activity through the use of preferential indirect instruments that do not create differentiation between territories and entities, however, contribute to the renewal of capital of the entities. The European model of tax incentives for activation of foreign investments in Ukraine and the Black Sea region is considered and the main factors that have caused insufficient functional significance of tax instruments to stimulate investment development and to provide capital intensification are determined. There are also considered the American model of tax regulation of foreign investment, as well as the Asian model of tax regulation of foreign investment. The mechanism of combination of regulatory instruments in a single set, include measures of tax preferential support, organizational, guarantee-oriented support of investment projects realization on the territory of the Ukrainian Black Sea region, ways to increase the level of local budgets' self-incomes, to introduce the possibility of the determining and applying rates of taxes by local authorities self-governance within the limits set by the Tax Code of Ukraine.*

Conclusions. *Strategic directions for the stimulating of business activity at the national and regional levels are substantial, but for this purpose, appropriate institutional support is required, namely, the relevant changes to the articles of the Tax Code of Ukraine. The prospects for future research in the field of regulation of investment activities are related with the formation of an institutional environment for the implementation of the regulatory function of taxes, the justification of the investment-efficient structure of the tax system.*

Key words: *investment-oriented taxation, tax instruments, tax system, investment development, investments.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Світова економічна практика знає багато прикладів використання податків як інструменту активізації ділової активності, оскільки податки є одним з потужних і дієвих важелів стимулювання залучення капіталу та інтенсифікації інвестиційної діяльності [1, 2]. Світова податкова політика створює зони переважного залучення капіталу і сама стає інструментом глобальної конкуренції. Приклад розвинених країн, в тому числі з ЄС, свідчить про використання податкових інструментів для провадження конкурентної інвестиційної політики на регіональному, субрегіональному,

національному рівнях, в межах всієї території ЄС, в розрізі окремих значущих видів економічної діяльності, за категоріями і верствами суспільства, за окремими стратегічними векторами, які визначають успішність розвитку і добробут суспільства в найближчій та довгостроковій перспективах.

В контексті постійно триваючого податкового реформування в Україні доцільною є розробка та імплементація важелів стимулювання соціально-економічного розвитку суспільства на національному та регіональному рівнях, а також за стратегічними векторами та видами економічної діяльності.

Важливими, необхідними і актуальними вимогами до податкової системи України, відповідно до змісту ключових регуляторних документів (Стратегії Президента України - Стратегії сталого розвитку України до 2020 року [3], Урядового Плану "Відновлення України: план дій" [4]) є такі:

- стимулювання інвестиційної діяльності не лише в аспекті залучення нових капіталів, але і в контексті забезпечення відтворення капіталу, що стане запорукою довгострокових гарантій для власників капіталу щодо можливостей отримання прибутку в довгостроковій перспективі;

- стимулювання розвитку інноваційної діяльності в аспектах сприяння трансферу технологій в реальні інноваційні продукти, підготовці висококваліфікованих кадрів в порядку замовлення і фінансування навчального процесу майбутніми роботодавцями;

- підтримка виробників сільськогосподарської продукції, особливо дрібних фермерських господарств, з огляду на стратегічну значущість даного виду економічної діяльності для України та на суспільну організуючу функцію фермерів для локальних громад в сільській місцевості;

- стимулювання розвитку промислового виробництва і випуску вітчизняної продукції з максимальною доданою вартістю, насичення внутрішнього ринку власною промисловою продукцією і товарами широкого вжитку;

- підтримка процесу децентралізації і розвитку місцевих громад на умовах надання можливостей для податкового конкурування і розвитку територій, підвищення фінансової самостійності регіонів;

- підтримка розвитку малого бізнесу на умовах незмінності і стабільності умов провадження господарської діяльності та підтримки соціально незахищених верств населення.

Податкове стимулювання інвестиційної діяльності та загальної ділової активності є одним з ключових напрямків політики ЄС і відповідає інтеграційним прагненням українського суспільства [5].

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Питання, пов'язані з податковим стимулюванням інвестиційної активності та підтримки розвитку соціально-економічних систем в міждержавному вимірі і з точки зору функціонування податкових систем як складових світогосподарського комплексу, досліджували в своїх роботах Баффер У., Бейли Дж., Лаффер А., Перез Ш., Уоррен Дж., Харбергер А. Проблеми і задачі провадження інвестиційної діяльності в національному вимірі, а також на рівні областей, територій громад досліджували в своїх роботах Амоша О.І., Буркинський Б.В., Геєць В.М., Данилишин Б.М., Єфименко Т., Крисоватий А.І., Мельник М.І., Семиноженко В.П., Сторонянська І.З. Однак сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються в національній економічній системі, викликані зовнішнім впливом міжнародного і транскордонного співробітництва, а також внутрішніми механізмами розвитку точок економічного зростання в умовах децентралізації, визначають актуальність продовження досліджень впливу податкових інструментів на формування сприятливого середовища для економічного зростання за рахунок активізації інвестиційної складової суспільного виробництва. Певні положення щодо податкового регулювання інвестиційної активності в національній економіці розкриваються в діючому законодавстві, зокрема в Податковому кодексі України, однак реальна стимулююча функція таких положень є занадто слабкою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеними залишаються проблеми стимулювання інвестиційної діяльності в національній економіці в умовах сучасних трансформаційних змін, під впливом реформи децентралізації та в момент виникнення у територіальних громад нових податкових повноважень щодо регулювання розвитку власних економічних підсистем. Також недостатньо обґрунтованими є питання формування державної регуляторної політики щодо застосування податкових преференцій і визначення міри необхідності і доцільності преференційного ставлення до операцій інвестування з точки зору відповідності європейським та світовим трендам щодо підтримки конкурентного середовища розвитку економічної системи.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є обґрунтування необхідності і доцільності дослідження податкових інструментів стимулювання інвестиційного розвитку, виявлення дієвих та ефективних механізмів залучення інвестиційних ресурсів для розвитку української економіки, яка, в даному дослідженні, буде розглянута і з позицій системності, і з позицій виявлення точок економічного зростання в умовах реформи децентралізації та в умовах включення до процесів світового економічного обміну. Заходи податкового стимулювання інвестиційної діяльності пропонуються, в даному дослідженні, з врахуванням досвіду та кращих практик країн світу та ЄС.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В останні десятиріччя утворено багатий досвід використання податків як інструменту активізації ділової активності, а податкова конкуренція є одним з потужних і дієвих важелів стимулювання залучення капіталу та інтенсифікації інвестиційної діяльності [2]. Навіть створено Центр податкової конкуренції (The Center for Tax Competition), який займається дослідженням впливу жорсткої податкової конкуренції на прийняття управлінських рішень та на стан ділової активності.

Глобальна податкова конкуренція може викликати асиметрії та диспропорційність розвитку окремих країн, спричинює відтік фінансового капіталу, що обумовлює актуальність вивчення проблеми існування податкових гаваней («tax heaven»), однак в той же час легка податкова конкуренція територій на регіональному рівні в межах однієї країни здатна стимулювати економічний розвиток і сприяти розвитку окремих видів економічної діяльності.

Питання податкової конкуренції і збалансованості розвитку знаходяться в центрі уваги Європейської комісії та всієї європейської спільноти, оскільки наслідки такої концепції при її впровадженні в реальне життя характеризуються як позитивними, так і негативними результатами. Для гармонізації і збалансування європейського податкового законодавства в країнах ЄС з 2011 року обрано шлях поєднання податкової конкуренції з податковою гармонізацією [6], що має слугувати для спрощення і уніфікації умов ведення бізнесу і для залучення інвестицій, а саме пропонується:

- затвердити уніфіковані єдині правила для визначення податкової бази на всій території ЄС;
- надати можливість суб'єктам господарювання на різних територіях обирати, а органам управління на цих територіях призначати диференційовані ставки податків, аби залишити можливості для місцевих громад щодо регулювання економічного розвитку.

За результатами громадських обговорень затверджено генеральну концепцію щодо гармонізації та уніфікації європейського податкового законодавства, яка була офіційно оформлена в 2014 році відповідною директивою: The Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB) EU directive, вступлення в дію якої планувалось на найближчі роки та нею передбачені такі напрями провадження загальноєвропейської політики щодо імплементації принципів гармонізації оподаткування:

- обов'язкове використання правил загальної консолідованої бази корпоративного податку в країнах-членах ЄС в тому стані, в якому вони є на сьогоднішній день, сприяння їхньому подальшому впровадженню компаніями для запобігання імплементації агресивних податкових конкурентних практик;

- розпочати покрокове впровадження правил загальної консолідованої бази корпоративного податку.

Під об'єктом оподаткування розуміється капітал в структурі своїх складових (фінансові активи, людський капітал, що матеріалізується через працю, інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, основний оборотний капітал, сировинні матеріальні ресурси, знання, технології тощо). Різність умов оподаткування складових загального капіталу призводить до його перерозподілу між юрисдикціями, де умови оподаткування певних факторів виробництва є більш лояльними.

Причиною новацій в податковому законодавстві ЄС стали численні спроби резидентів здійснювати оптимізацію оподаткування різних факторів виробництва з метою запобігання диспропорційності і фінансовій нерівності, полегшенню податкового адміністрування і процесу сплати податків в різних країнах ЄС, особливо в транскордонному аспекті, що спричинює до диспропорцій розподілу робочої сили, фінансового капіталу, матеріального капіталу.

В країнах ЄС відношення до процесу податкової конкуренції є двоїстим: з одного боку різні умови оподаткування в різних територіях суперечать вимогам загальної гармонізації та уніфікації умов ведення бізнесу, а з іншого боку, невеликі відмінності в ставках оподаткування створюють конкурентне середовище, сприятливе для залучення фінансового капіталу в розвиток територій та видів економічної діяльності, які відчувають дефіцит інвестицій.

Загальним трендом для європейської податкової політики є максимальна уніфікація та стандартизація, створення рівних для всіх єдиних правил гри, які передбачають однакові умови адміністрування, сплати податків. Також однією з вимог є обмеження величини податкового тиску -

не більше 45 відсотків від ВВП. Податкова конкуренція в країнах ЄС є інвестиційно орієнтованою, однак не завдяки диференціації ставок та пільговим підходам. Інвестиційна орієнтованість пояснюється застосуванням стабільних та єдиних податкових правил, що створює певні стимули для інвесторів. Так, Кодекс з питань оподаткування, який був ухвалений ще в 1977 році суттєво не змінився до наших часів [7] і така стабільність свідчить про надійність умов інвестування в країни ЄС. Виключенням з правил може слугувати лише досвід Польщі, єдиної країни в ЄС, в якій настання фінансової кризи не призвело до суттєвих падінь, а навпаки збереглась позитивна динаміка ВВП та капітальних інвестицій. В Польщі, незважаючи на офіційні вимоги країн-членів ЄС щодо уніфікації податкової системи і скасування будь-яких пільгових режимів, все ж таки були залишені диференційовані ставки податків на різні стратегічно важливі види економічної діяльності та збережено спеціальні умови для функціонування вільних (спеціальних) економічних зон. Досвід Польської республіки свідчить про системність та високий ступінь інституціоналізації заходу створення спеціальних економічних зон, що принесло позитивні результати: Польща - єдина країна ЄС, яка протягом кризи 2007-2009 років продемонструвала зростання ВВП на рівні 18%, має 14 активних СЕЗ [10], з середнім обсягом накопичених інвестицій в кожній з них від 3 до 5 млрд. євро, за світовими рейтингами оцінки результативності функціонування польські СЕЗ посідають одні з перших місць (Катовицька СЕЗ займає 2-е місце в глобальному топ-50 рейтингу СЕЗ світу за 2016 рік), для польських СЕЗ збережено спеціальні умови господарювання, незважаючи на вимоги СОТ та ЄС щодо рівних конкурентних умов для всіх учасників ринкових відносин, що сприяє формуванню довіри інвесторів [2, 6].

Дієві інструменти створення сприятливого інвестиційного клімату застосовуються країнами Азії, зокрема в КНР, де протягом останніх 11 років спостерігалось лише збільшення інвестиційної активності без суттєвих падінь в періоди загострення світових кризових явищ (з 2005 року обсяг чистого притоку прямих іноземних інвестицій в країну зріс зі 104 млрд. дол. до 250-290 млрд. дол. – в 2014-2015-2016 роках щорічно). На території Китаю функціонують 4 найпотужніші вільні економічні зони, 54 державні зони техніко-економічного розвитку, 53 державні зони розвитку нових і високих технологій, 15 безмитних зон, 14 зон прикордонного економічного співробітництва, 57 експортно-виробничих зон, дозволи на створення локальних спеціальних економічних зон видані в кількості десятків тисяч. Розвиток спеціальних економічних зон Китаю дозволяє досягати темпів економічного зростання на їхніх територіях, в середньому, 10%- річних, а в минулі роки, з початку функціонування таких зон - до 58% щорічно [2, 11].

Територіально виділені зони зі спеціальними умовами ведення господарської діяльності в Китаї є комплексним заходом максимально ефективного залучення інвестицій на основі формування сприятливого інвестиційного клімату. Однак не сам факт територіального виділення точки економічного зростання є ключовим фактором успішності від впровадження подібного заходу. Дієвим є поєднання економічних преференцій у вигляді податкових пільг та інших заходів з налагодженою регуляторною політикою, яка створює для інвесторів відчуття стабільності. Податкові преференції є першочерговим і екстремним заходом залучення власників капіталу до інвестиційного процесу, однак самі по собі не можуть бути перманентним фактором стимулювання інвестиційної активності, оскільки можуть перетворитись на засіб оптимізації оподаткування у суб'єктів господарювання. Елементи адміністративної автономії вільних економічних зон Китаю є не головним фактором успішності, а додатковим привілеєм, надання якого стало можливим з врахуванням наявних геополітичних, менталітетних та інших інституціональних умов, що склались в країні. Ключовим фактором стало створення комфортного регуляторного середовища завдяки системній організації інституціонального забезпечення з реальними гарантіями прав власності та домінантою економічних рухів розвитку, використання локальних переваг для залучення інвестицій на основі стратегування і планування.

Вільними економічними зонами на території Українського Причорномор'я є "Рені" і "Порто-франко", які формально діють до теперішнього часу, але реального економічного ефекту вони вже не приносять, як і не змогли сприяти інвестиційному зростанню територій з моменту створення таких СЕЗ, оскільки очікуваних обсягів капіталовкладень в дані території досягти не вдалось і притік капіталу мав місце лише завдяки дії податкових пільг. За даними Одеської державної обласної адміністрації [11] обсяги надходжень інвестиційних ресурсів в СЕЗ "Порто-франко" з 2000 року до 2005 року становило 22749,8 тис. грн., тобто, в середньому, 4,5 млн. грн. на рік, що для регіону Українського Причорномор'я та, навіть м. Одеси, не є суттєвою величиною капіталовкладень. Але вже з 2005 року, з моменту скасування податкових пільг, величина капітальних інвестицій впала до 761 тис. грн., а потім надходження нових капіталовкладень на підприємства, розташовані СЕЗ "Рені"

та "Порто-франко" майже припинилось, мали місце незначні капіталовкладення, спрямовані на підтримку вже діючих підприємств, а не на реалізацію нових.

Досвід податкового регулювання інвестиційної діяльності в таких країнах як Польща та Китай є особливо корисним та актуальним для національної економіки з таких, причин, як:

- економіки цих країн вживали заходів щодо прискореного виходу зі стану слабкої розвиненості в умовах жорсткої міжнародної конкуренції;
- в даних країнах податкове регулювання інвестиційної діяльності було тісно пов'язане з адміністративно-територіальним реформуванням, яке має місце сьогодні і в Україні;
- податкові важелі стимулювання інвестиційної діяльності опинились дієвими не лише в секторальному, але і в територіально-просторовому вимірі.

Американська модель податкового стимулювання інвестиційного розвитку заснована на підтримці партнерських взаємовідносин національних компаній з іноземними стосовно залучення капіталу в спільні проекти. При цьому ключовим пільговим регуляторним елементом стають не стільки преференційні умови для окремих проектів, скільки надання для іноземних компаній-партнерів єдиних, нарівні з американськими компаніями, прав і правил щодо оподаткування, адміністрування, реєстрації підприємств. Тобто звичайні рівні для всіх правила декларуються як регуляторний преференційний захід. Такий підхід не є повністю придатним для застосування на теренах України, з огляду на низьку внутрішню інвестиційну активність, однак інші регуляторні заходи з американської моделі можуть бути більш придатними і корисними. А саме, супроводження і підтримка реалізації інвестиційних проектів переважно на місцевому, локальному рівні, в тому числі і стосовно питань оподаткування. В США такі повноваження покладені на місцеві агенції з економічного розвитку (Agencies of Economic Development), а на теренах України такими регуляторними одиницями могли б стати адміністрації і ради об'єднаних територіальних громад, які окрім функцій визначення ставок з окремих місцевих податків повноважні будуть вирішувати і ряд безпосередніх регуляторно-дозвільних питань для інвестиційних проектів.

В Україні сформувалась вкрай неефективна система оподаткування, яка характеризується відсутністю гнучкості, великою загальною ставкою податкового навантаження і відсутністю можливостей щодо регіонального податкового внутрішнього конкурування з метою залучення інвестицій. Порівняно з іншими країнами світу, загальна податкова ставка в Україні є однією з найвищих, згідно з результатами досліджень Світового банку, а також значною є кількість податків зборів, нерациональним і обтяжливим для платників податків є способи адміністрування і стягнення податків. Всі ці фактори знижують інвестиційну привабливість національної економічної системи.

Стимулювання інвестиційної діяльності в аспекті підтримки залучення нових фінансових ресурсів і сприяння відтворенню капіталу є необхідним, оскільки через несприятливі умови інституціонального забезпечення господарської діяльності має місце значний відтік фінансового капіталу – більше 3 млрд. дол. США щорічно при тому, що сальдо платіжного балансу по рахунку операцій з товарами і послугами є стабільно від'ємним і перевищення обсягів імпорту товарів над експортом становить 15-20 млрд. дол. США щорічно [4, 9]. Потрібними є стимули щодо реінвестування прибутку вітчизняними підприємствами.

За останні роки функції, що мають виконуватись податками в економічній системі країни, представлені в Україні неоднорідно: превалювання фіскальної функції та низька регуляторна здатність. Навіть сама назва контролюючого податки в країні органу після останніх реформаційних трансформацій перетворилась на Державну фіскальну службу України, що дещо протиречить економічній сутності податків, які мають також виконувати стимулюючу, регуляторну, контрольну, розподільчу і соціальну функції. Зростання податкового навантаження на суб'єктів господарювання та на фізичних осіб постійно зростає в Україні, про що свідчать дані таблиці (Таблиця 1).

В умовах постійного зростання валового внутрішнього продукту (в діючих цінах), збільшується і величина податкових надходжень в бюджет як в абсолютному вираженні, так і у відсотках до ВВП, однак в той же час зменшується інвестиційна складова ВВП - відношення суми капітальних інвестицій до валового внутрішнього продукту і таке співвідношення вже досягає в Україні відмітки 13-15%, хоча класично вважається, що критичним рівнем вже є значення даного показника на рівні меншому ніж 25%. Тобто разом зі зростанням фіскальних надходжень інвестиційні функції в національній економіці слабшають.

Також варто зазначити, що офіційні статистичні дані про податкові надходження та про суми капітальних інвестицій наведені в діючих цінах, в національній валюті, в той час як реальна купівельна спроможність гривні суттєво знизилась в проміжку 2010-2016 років після її девальвації більш ніж в три рази в порівнянні з провідними валютами світу.

Динаміка податкового навантаження та капітальних інвестицій в економіці України*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження, млрд. грн.	320,5	334,7	360,6	353,9	367,5	507,6	634,4
Темп зростання, %	-	104,4	107,7	98,1	103,8	138,1	125,0
% до ВВП	31,1	25,7	25,7	24,2	23,2	25,5	26,5
Капітальні інвестиції, млрд. грн.	180,6	241,3	273,3	249,9	219,4	273,1	359,2
Темп зростання, %	-	133,6	113,3	91,4	87,8	124,5	131,5
% до ВВП	16,7	18,6	19,5	17,1	13,8	13,7	15,1
ВВП	1079,3	1299,9	1404,7	1465,2	1586,9	1988,5	2385,4
Темп зростання, %	-	120,4	108,1	104,3	108,3	125,3	120,0

* - укладено за даними Державної служби статистики України [14]

Динаміка податкового навантаження в Україні, розрахована за даними Світового банку (рис. 1) є дещо відмінною від такої, що визначається за інформацією від Державної служби статистики України, але загальні тренди зберігаються.

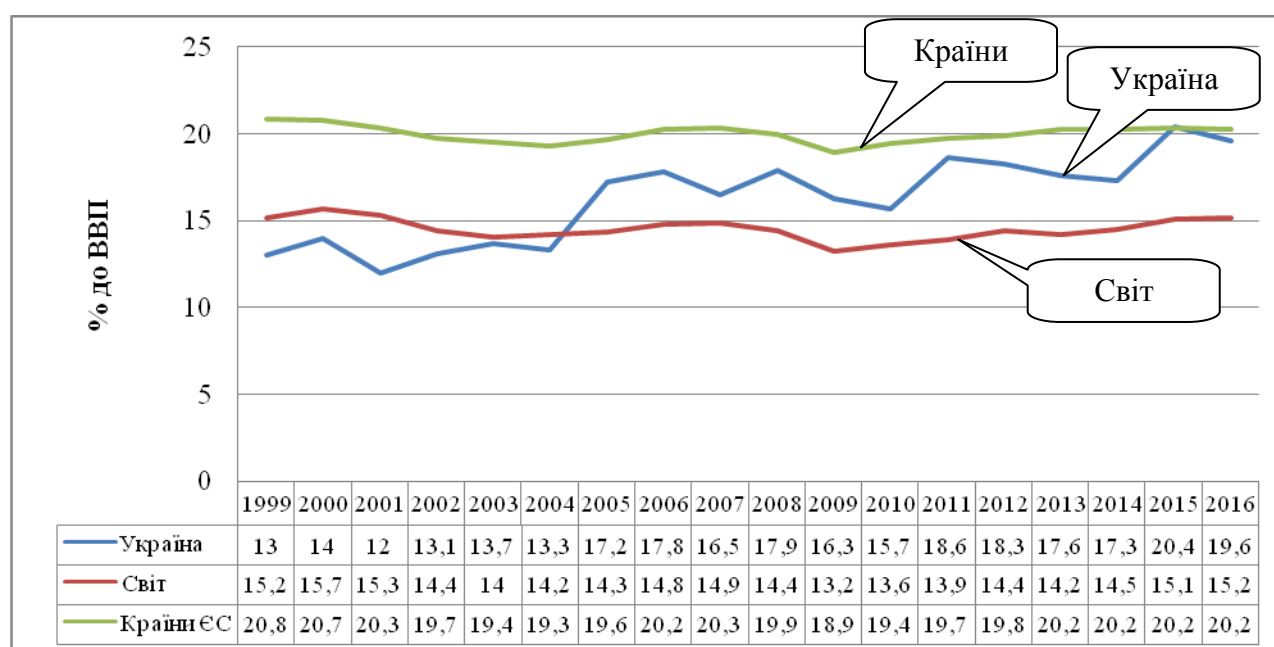

Рис. 1. Динаміка доходів бюджету від податкових надходжень, % до ВВП*

* - укладено за даними Світового банку [15]

З 1999 року в Україні відбулось стрімке зростання рівня податкового навантаження в національній економічній системі, наближення до середнього європейського рівня і суттєве перевищення середніх світових показників. Достатньо високий рівень податкового навантаження можуть собі дозволити економічні системи таких країн, де обсяг інвестицій, ВВП або іншого ключового показника на душу населення є достатньо великим. Наприклад, Данія, Швеція, Голландія, які мають рівень ВВП на душу населення близький до 40000 доларів можуть призначати податки на рівні 25% і вище ВВП, тобто третина від ВВП на кожну особу, а це 30000 доларів залишатиметься для цілей споживання та інвестиційного розвитку. Для України ж податкове навантаження на ВВП на рівні 20% означатиме, що з 3000 доларів ВВП на душу населення 600 доларів щорічно вилучатиметься на цілі оподаткування, а 2400 доларів залишатиметься для цілей споживання та, можливо, інвестиційного розвитку. Дані розрахунки стануть ще більш реальними, якщо врахувати той факт, що в ціні більшості товарів, призначених для споживання або інвестиційного розвитку закладено від 20 до 40% податків, які сплачуються з чистої суми ВВП на душу населення і ще сильніше зменшують купівельну спроможність в країні. Тобто при відносно невеликих значеннях макропоказників на душу населення підвищення податкового тиску є недоречним і соціально та

економічно небезпечним, що, власне, і має місце в Україні. Об'єктивно виникає необхідність в наданні податкам в національній економіці регуляторної функції, яка б стимулювала інвестиційні процеси.

Діюче податкове законодавство декларує певні заходи щодо забезпечення інвестиційно-орієнтованого оподаткування, однак на практиці такі важелі не є дієвими і практично ними важко скористатись. Так, в Податковому кодексі України запропоновано застосовувати інвестиційний податковий кредит (положення про інвестиційний податковий кредит сформульовані в розділі 20-му перехідних положень Податкового кодексу України, в підрозділі 4, де визначаються особливості справляння податку на прибуток підприємств, в підпункті 21-му) [8, 9, 10], який не гарантує стимулювання інвестиційної діяльності, але містить ризики оптимізації та зниження податків, має прив'язку лише до матеріальних активів, які амортизуються за правилами податкового обліку, однак відсутня підтримка інвестицій в нематеріальні та оборотні активи.

Натомість суттєвим стимулом для залучення нових фінансових ресурсів та підвищення рівня капіталізації національної економіки могло б стати пільгове ставлення до оподаткування реінвестиційних операцій без конкретизації за типами активів, в які здійснюється вкладення капіталу, щоб не обмежувати інвестиційних можливостей. Такий пільговий регуляторний підхід є виправданим, за досвідом зі світової практики і згідно до раніше проведених досліджень щодо заходів регулювання економічної системи в посткризовий період [10, 11]. На нашу думку, дієвим заходом для стимулювання внутрішнього інвестування є застосування 0-ї ставки податку на прибуток підприємств до тієї частини фінансового результату, що реінвестується в господарський оборот, а не вилучається з обігу. Такий підхід дозволяє надати податку на прибуток більше регуляторних, а не фіскальних функцій, стимулювати інвестиційно-інноваційну діяльність і робити не вигідним швидке вилучення капіталу з господарського обороту, це стримувало б непродуктивний відтік фінансового капіталу [11, с. 240, 12]. Така норма повинна стати також потужним регулятором руху фінансового капіталу і утримувати капітал від вивезення за кордон, що набуває особливої актуальності з врахуванням сучасних тенденцій з втрати довіри до офшорних зон в якості зберігачів фінансових ресурсів.

Стимулювання розвитку інноваційної діяльності в аспектах сприяння трансферу технологій в реальні інноваційні продукти, підготовці висококваліфікованих кадрів в порядку замовлення і фінансування навчального процесу майбутніми роботодавцями.

На рівні Європейської Комісії було проголошено необхідність прискорення і збільшення обсягів інвестицій в нові знання, від яких залежить успішність господарювання і добробут спільноти в майбутньому [12, 13, 14]. Офіційно в країнах ЄС-28 прийнято курс на активну розробку нової інноваційної політики, що базуватиметься на всебічному використанні альтернативного потенціалу та важелів інвестиційного стимулювання. В Україні реальних податкових важелів стимулювання саме інноваційно-спрямованих інвестицій та стимулювання співпраці науки й бізнесу немає. Заходом стимулювання і підтримки могло б стати застосування правил пільгового оподаткування для операцій з реінвестування капіталу вітчизняними підприємствами в науковоємні, інноваційно-орієнтовані проекти.

Підтримка виробників сільськогосподарської продукції, особливо, дрібних фермерських господарств, з огляду на стратегічну значущість даного виду економічної діяльності для України та на суспільну організуючу функцію фермерів для локальних громад в сільській місцевості пропонуються такі заходи щодо зміни режиму оподаткування сільськогосподарських виробників, а саме:

- диференційована шкала фіксованого сільськогосподарського податку;
- можливість застосування фіксованого сільськогосподарського податку з моменту реєстрації підприємства, а не за результатами 4 кварталів;
- встановлення інвестиційних зобов'язань разом з пільговим режимом оподаткування, а саме: можливість застосування фіксованого сільськогосподарського податку з моменту реєстрації повинна супроводжуватись механізмом відшкодування державі всіх податкових пільг у разі невиконання інвестиційних умов.

Підтримка процесу децентралізації і розвитку місцевих громад на умовах надання можливостей для податкового конкурування і розвитку територій, підвищення фінансової самостійності регіонів може бути здійснено шляхом надання реальних можливостей місцевим громадам щодо формування власних бюджетних доходів. Можливими є два шляхи підвищення ступеню забезпеченості місцевих бюджетів власними доходами: прямий та непрямий. Пряме забезпечення передбачає збільшення податкових надходжень і провадження конкурентної податкової політики за допомогою можливостей встановлення ставок рентних зборів, єдиного податку підприємств, фіксованого

сільськогосподарського податку, податку на землю. Непряме збільшення поповнення місцевих бюджетів завдяки податку на доходи фізичних осіб, яке досягатиметься за рахунок зростання обсягів збору даного податку завдяки зростанню зайнятості, розмірів заробітної плати та підприємницьких доходів, що підлягають оподаткуванню.

Реальні можливості щодо здійснення податкової конкуренції на регіональному рівні наявні в сферах оподаткування доходів підприємців, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування, доходів фермерів фіксованим сільськогосподарським податком, податку на землю.

Для збільшення фінансової забезпеченості місцевих громад пропонуємо запровадити можливість визначення і застосування ставок податків органами місцевого самоврядування в межах, встановлених Податковим кодексом України за такими податками:

- Податок на нерухоме майно;
- Єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб та юридичних осіб;
- Плата за землю;
- Фіксований сільськогосподарський податок (разом з переведенням даного податку до категорії місцевих).

Особливу увагу варто приділити саме фіксованому сільськогосподарському податку, на який можна покласти функцію регулювання розвитку територій і місцевих громад в сільській місцевості. Для цього в ст. 291 діючої редакції Податкового кодексу України необхідно ввести положення щодо:

- можливості переходу на дану систему оподаткування не за результатами роботи попередніх 4 місяців, але і з самого початку ведення підприємницької діяльності;
- визначення конкретної ставки податку в межах 0,09%-1,35% (як це і визначено в діючій редакції Податкового кодексу) від нормативної грошової оцінки земельних угідь, залежно від типу земель та відповідно до критеріїв значущості інвестиційного проекту, який реалізовується фермерським господарством на території громади, але органами місцевого самоврядування.

Підтримка малого бізнесу має першочергову значущість з огляду на виконання ним соціальної функції, забезпечення зайнятості. Згідно з результатами проведених досліджень [10, 11], особистого спілкування з представниками малого бізнесу, встановлено, що найкращим варіантом провадження податкового реформування в частині спрощеної системи оподаткування є відміна будь-яких змін і сталість податкових умов.

В проєкті нової редакції Податкового кодексу України [10, 11] пропонується відмінити положення щодо обов'язкового застосування реєстраторів розрахункових операцій (касових апаратів) вже з 01 січня 2016 року (для окремих категорій з 01 липня 2016 року), оскільки таке положення є обтяжливим з точки зору реалізації, виконання суб'єктами підприємництва та адміністрування.

Для забезпечення непрямої фінансової підтримки соціально незахищених верств, зокрема для індивідуальних підприємців, які мають статус учасника АТО. Формальна реалізація даного положення пропонується нами за допомогою відповідної редакції ст. 293, п. 293.2, а саме шляхом додавання до існуючої редакції: "Фіксовані ставки єдиного податку встановлюються сільськими, селищними та міськими радами для фізичних осіб - підприємців, які здійснюють господарську діяльність, залежно від виду господарської діяльності, з розрахунку на календарний місяць:

1) для першої групи платників єдиного податку - у межах до 10 відсотків від прожиткового мінімуму доходів громадян;

2) для другої групи платників єдиного податку - у межах до 20 відсотків розміру мінімальної заробітної плати." підпункту такого змісту:

"3) для першої та другої груп платників єдиного податку - нульову ставку, за умови якщо суб'єкт підприємницької діяльності має статус учасника АТО".

Загроза бюджетних втрат при цьому мінімальна, оскільки застосовуватиметься така пільга для невеликої кількості підприємців зі статусом учасника АТО і, як правило, для новостворених суб'єктів господарювання. Вирішуватиметься при цьому проблема соціальної адаптації колишніх учасників АТО, відбуватиметься поповнення Пенсійного фонду, оскільки сплата єдиного соціального внеску відбуватиметься такими підприємцями на загальних засадах.

Пропоновані заходи щодо нормативного закріплення зобов'язань по здійсненню інвестиційної діяльності і реінвестуванню прибутку несуть в собі комплексну ефективність:

- для суб'єктів господарювання відбувається економія обігових коштів за рахунок заощадження на податках, стимулюється подальше відтворення капіталу;

- для держави створюються передумови для отримання більших бюджетних надходжень завдяки збільшенню бази оподаткування після здійснення реінвестованим прибутком додаткових оборотів за декілька операційних циклів;

- для суспільства вигода полягає в додаткових соціальних виплатах і нарахуваннях, в додатковій заробітній платі, що виникатимуть завдяки збільшенню кількості операційних циклів.

Ефект для суспільства полягатиме в додатковому фінансовому забезпеченні населення у вигляді заробітної плати, соціальних нарахувань

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспективи використання податків в якості інструментів стимулювання ділової активності на національному і регіональному рівнях є суттєвими, але для цього потрібне відповідне інституціональне забезпечення, а саме - відповідні зміни до статей Податкового кодексу України.

Значущими вважаємо для інвестиційного розвитку економіки України такі основні напрямки як підтримка інвестиційної діяльності в аспектах залучення нових капіталів і забезпечення їх відтворення; розвиток інноваційної діяльності; підтримка виробників сільськогосподарської продукції; підтримка процесу децентралізації і розвитку місцевих громад; підтримка розвитку малого бізнесу на умовах незмінності і стабільності умов провадження господарської діяльності та підтримки соціально незахищених верств населення.

Для впровадження і реалізації даних напрямів стимулювання інвестиційного розвитку економіки України передбачається внесення змін до відповідних редакцій статей і пунктів Податкового Кодексу України, які встановлюють пільговий режим оподаткування реінвестиційних операцій, спрощений підхід до адміністрування фіксованого сільськогосподарського податку, незмінність умов оподаткування представників малого бізнесу, надання реальної можливості для місцевих громад щодо провадження конкурентної податкової політики за допомогою делегування повноважень стосовно встановлення ставок деяких податків і зборів, скасування перепонів в частині податків на прибуток та на додану вартість для провадження інноваційної діяльності, застосування безподаткового режиму для соціально незахищених верств населення в частині єдиного податку, в разі відкриття ними малого бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Harberger A. Taxation and Welfare/ A. Harberger. – Chicago: Midway reprint, Little, Brown, 1974 – 305 р. [Електронний ресурс] / A. Harberger. - Режим доступу: <http://www.econ.ucla.edu/harberger/TaxAndWelfareIntro.pdf>
2. The Center for Tax Competition [Електронний ресурс] / The Center for Tax Competition. - Режим доступу: <http://www.taxcompetition.org/pages/mission>
3. Указ Президента України «Про Затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Президента України. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/print1382595773372069>
4. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Програми «Відновлення України: план дій» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. - Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/247648260/plan_ua.pdf
5. Warren G. The European Union's Investment Services Directive Manning / Warren G. // Journal of International Law . - Volume 15, Issue 2 [Електронний ресурс]: Journal of International Law. - Режим доступу: <http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1509&context=jil>
6. Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB) [Електронний ресурс] / European commission official website. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/common_tax_base/index_en.htm
7. Бусарева Т.Г. Глобалізаційний вимір трансформації національних податкових систем [Електронний ресурс] / за даними порталу www.economy.nayka.com.ua. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=964>
8. Податковий кодекс України: № 2755-VI від 02.12.2010/ Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
9. Проект Закону України "Про створення конкурентних умов в оподаткуванні та стимулювання економічної діяльності в Україні" [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://195.78.68.18/minfin/file/link/428106/file/2015%2011%2030%20Draft%20Law%20Taxation.pdf>
10. Лайко О.І. Посткризове регулювання фінансового стану підприємств харчової промисловості України / О.І. Лайко, В.М. Лисюк, І.В. Резнік // Економіка харчової промисловості. - 2010. - № 1. - С. 5-11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2010_1_2

11. Лайко О.І. Трансформаційні процеси в інвестиційній системі економіки України: [монографія] / О.І. Лайко // Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2014. – 460 с.
12. Next generation innovation policy. The future of EU innovation policy to support market growth [Електронний ресурс]: European Commission official site. - Режим доступу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Next generation innovation policy/\\$FILE/ Next generation innovation policy.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Next_generation_innovation_policy/$FILE/Next_generation_innovation_policy.pdf).
13. Innovation Union Scoreboard 2011. [Електронний ресурс]: European Commission official site. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.
14. Дані Державної служби статистики України. Наукова та інноваційна діяльність 1990-2012 рр. [Електронний ресурс]: Дані Державної служби статистики України. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html
15. World bank. High technology-products export at US dollars, current prices [Електронний ресурс]: World bank. - Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD/countries/1W-UA-US-MD-RU?display=default>.

REFERENCES

1. Harberger, A. (1974). Taxation and Welfare [Taxation and Welfare]. Chicago: Midway reprint, Little, Brown. www.econ.ucla.edu. Retrieved from: <http://www.econ.ucla.edu/harberger/TaxAndWelfareIntro.pdf> [in English].
2. Official site "The Center for Tax Competition" [Official site "The Center for Tax Competition"]. www.taxcompetition.org. Retrieved from: <http://www.taxcompetition.org/pages/mission> [in English].
3. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Zatverdzhennia Stratehii staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [Decree of the President of Ukraine "On Approval of the Strategy of Sustainable Development" Ukraine-2020"]. zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/print1382595773372069> [in Ukrainian].
4. Postanova Kabinetu Ministri Ukrainy "Pro zatverdzhennia Prohramy «Vidnovlennia Ukrainy: plan dii» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Program" Restoration of Ukraine: Action Plan"]. www.kmu.gov.ua. Retrieved from: http://www.kmu.gov.ua/document/247648260/plan_ua.pdf [in Ukrainian].
5. Warren, G. (2015). The European Unions Investment Services Directive Manning [The European Unions Investment Services Directive Manning]. Journal of International Law - Journal of International Law, Volume 15, Issue 2. Retrieved from: <http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1509&context=jil> [in English].
6. Official site "Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB)" [Official site "Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB)"]. ec.europa.eu. Retrieved from: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/common_tax_base/index_en.htm [in English].
7. Busarieva, T.H. (2015). Hlobalizatsiinyi vymir transformatsii natsionalnykh podatkovykh system. [economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua). Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=964> [in Ukrainian].
8. Podatkovi kodeks Ukrainy: № 2755-VI vid 02.12.2010 [Tax Code of Ukraine] zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
9. Proekt Zakonu Ukrainy "Pro stvorennia konkurentnykh umov v opodatkuvanni ta stymuliuвання ekonomichnoi diialnosti v Ukraini" [Draft Law of Ukraine "On Creating Competitive Conditions in Taxation and Stimulation of Economic Activity in Ukraine"]. <http://195.78.68.18>. Retrieved from: <http://195.78.68.18/minfin/file/link/428106/file/2015%2011%2030%20Draft%20Law%20Taxation.pdf> [in Ukrainian].
10. Laiko, O.I. (2010). Postkryzove rehuliuвання finansovoho stanu pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Post-crisis regulation of the financial situation of food industry enterprises of Ukraine] / O.I. Laiko, V.M. Lysiuk, I.V. Reznik // Ekonomika kharchovoi promyslovosti. - The economy of the food industry. 1. - 5-11. - Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2010_1_2 [in Ukrainian].
11. Laiko, O.I. (2014). Transformatsiini protsesy v investytsiinii systemi ekonomiky Ukrainy. [Transformation processes in the investment system of the Ukrainian economy]. Odessa : IPREED NAN Ukrainy [in Ukrainian].
12. Official site "Next generation innovation policy. The future of EU innovation policy to support market growth" [Official site "Next generation innovation policy. The future of EU innovation policy to support market growth"]. www.ey.com. Retrieved from: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Next generation innovation policy/\\$FILE/Next generation innovation policy.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Next_generation_innovation_policy/$FILE/Next_generation_innovation_policy.pdf) [in English].

13. Innovation Union Scoreboard 2011 [Innovation Union Scoreboard 2011]. ec.europa. eu. Retrieved from: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf [in English].

14. Dani Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Naukova ta innovatsiina diialnist 1990-2012 [Data from the State Statistics Service of Ukraine. Scientific and innovative activity of 1990-2012]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html [in Ukrainian].

15. World bank. High technology-products export at US dollars, current prices [World bank. High technology-products export at US dollars, current prices]. data.worldbank.org. Retrieved from: <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD/countries/1W-UA-US-MD-RU?display=default> [in English].